

ESSAY

Kwetsende taal

Een kleine sociologie van de belediging*

Jack Burgers & Marianne van Bochove

Recent woedde er in Nederland een discussie over grappen die kwetsend zouden zijn voor minderheidsgroepen. Duidelijk werd dat de sociale context waarin iets gezegd of gedaan wordt, maakt of iets als een grap of als een belediging overkomt. Daarom is het des te opmerkelijker dat er in de sociologie relatief weinig aandacht voor het verschijnsel beledigen is. In dit essay pogen we de functies en effecten van beledigingen in verschillende situaties sociologisch te duiden.

Trefwoorden: functie en effect van beledigingen, situationeel perspectief, sociale cohesie, emancipatie minderheidsgroepen, talig geweld

Introductie

Kort geleden ontbrandde er in Nederland een discussie over de vraag wat precies het verschil is tussen het maken van een grap en iemand beledigen. Aanleiding hiervoor waren enkele incidenten, waaronder als grappig bedoelde opmerkingen van een jurylid aan het adres van een deelnemer aan een talentenjacht over zijn Chinese afkomst en een televisiepresentator die een collega van Surinaamse herkomst 'niet alleen donker maar ook nog dom' noemde. De grappen maakten een stroom van negatieve reacties los, en dat niet alleen in Nederland: er werd zelfs kritiek geuit vanuit de Verenigde Staten. Het verweer van de beschuldigen was dat zij alleen maar een grap hadden gemaakt en nooit de intentie hadden gehad iemand te beledigen, laat staan racistische opmerkingen hadden willen maken. In de discussie die volgde, mengden zich behalve columnisten in de landelijke pers, ook komieken en cabaretiers. En hoewel de discussie niet tot duidelijke conclusies leidde – de meeste maatschappelijke debatten waaien eerder over dan dat zij worden beslecht – werd wel duidelijk dat de 'sociale context' waarin iets gezegd of gedaan wordt, maakt of iets als een grap of als een belediging overkomt. Zo werd

* De auteurs zijn behalve aan de anonieme reviewers van *Sociologie* dank verschuldigd aan de volgende personen die eerdere versies van deze bijdrage van commentaar hebben voorzien: Aafke Komter, Godfried Engbersen, Willem de Koster, de leden van de onderzoeksgroep CIMIC en de deelnemers aan de conferentie 'Perspectives on Evil and Human Wickedness' in Lissabon, maart 2013. De inspiratie voor het onderwerp kwam van Grete Gaulin die betwijfelde of de sociologie wat zinvol is over beledigen te zeggen heeft.

onder meer opgemerkt dat het nogal uitmaakt of een grap in de privésfeer wordt gemaakt of in het openbaar.¹

Sociale context wordt in sociologisch jargon ook wel ‘definitie van de situatie’ genoemd. Een belediging kan gezien worden als een vorm van talig geweld (Conley 2010: 3) die, zoals alle vormen van geweld, inderdaad het best benaderd kan worden vanuit een ‘situationeel’ perspectief (Collins 2008). De vraag is dan of er typen situaties onderscheiden kunnen worden waarin beledigingen verschillend beoordeeld en gewaardeerd worden, afhankelijk van de specifieke functie die beledigingen daarin vervullen. Voor we die situaties bespreken, moet eerst worden verduidelijkt wat beledigen is en wat de elementaire structuur is van situaties waarin beledigd wordt. Daarna construeren we een typologie van beledigingen langs twee assen: beledigingen die betrekking hebben op toegeschreven of op verworven kenmerken enerzijds en persoonlijke en collectieve beledigingen anderzijds. De daaropvolgende paragraaf bevat de kern van onze analyse. Daar schetsen we de functie van beledigen in drie verschillende soorten situaties en besteden we aandacht aan de vraag of beledigingen naast negatieve ook positieve gevolgen kunnen hebben voor sociale cohesie. We sluiten af met de belangrijkste conclusies en enkele reflecties over de vraag of beledigen in de toekomst zal toe- of afnemen.

De elementaire structuur van situaties waarin beledigd wordt

Gabriel (1998: 1331) definieert een belediging als gedrag of een schriftelijke of orale taaluiting die wordt ervaren en mogelijk ook daadwerkelijk is bedoeld als het negeren, vernederen en smaden van een ander. Het gedrag waarop Gabriel doelt heeft vooral betrekking op lichaamstaal. Behalve door wat te zeggen, te schrijven of te tekenen, kunnen we iemand ook beledigen door bijvoorbeeld een middelvinger op te steken of hem of haar² demonstratief te negeren. Een belediging is het tegenovergestelde van een compliment en beledigen het tegenovergestelde van vleien (vgl. Stengel 2000: 157).

In beledigende situaties zijn in principe drie actoren van belang: degene die beledigt, degene die object van belediging is en een ‘publiek’: toeschouwers of omstanders (vgl. Gabriel 1998). Iemand kan door iemand anders worden beledigd met of zonder publiek. Het is ook mogelijk dat iemand ten overstaan van of in een groep beledigd wordt maar daar zelf geen getuige van is en zich er dus op dat moment niet van bewust is dat hij beledigd wordt. Er zijn auteurs die in dit laatste geval niet van een belediging willen spreken (bijv. Neu 2008, Gabriel 1998). Vanuit sociologisch perspectief is dat niet zo’n vruchtbaar standpunt. Ook een gedeelte voorstelling van het kwetsende effect van een niet daadwerkelijk in aanwezigheid van de beledigde actor uitgesproken belediging heeft sociale betekenis. Dat is bijvoorbeeld vaak het geval bij het maken van grappen over ‘buitenlanders’ in eigen

1 Dat laatste is een subtiel punt. Toen columniste Sylvia Witteman in een interview in *de Volkskrant* van 7 december 2013 aangaf dat zij thuis ‘Holocaust-grappen’ maakte zonder die grappen in het interview daadwerkelijk te vertellen, was dat op zich al aanleiding voor publieke verontwaardiging.

2 Waar in de rest van deze tekst ‘hij’, ‘hem’ of ‘zijn’ staat kan ook ‘zij’ of ‘haar’ worden gelezen.

kring; vgl. 'How do you break a Polack's neck? Shut the toilet seat', een in Amerika gemaakte grap over Polen (McCosh 1996: 16). Een ander voorbeeld is het beledigen van andermans god. Dat blasfemie in veel samenlevingen bij wet verboden is, heeft niet zozeer te maken met het kwetsen van de gevoelens van God – degene die feitelijk beledigd wordt – maar van zijn gelovigen. In dat opzicht is de claim van atheïsten dat blasfemie een 'victimless crime' is (vgl. Dawkins 2006: 16) dan ook onhoudbaar.

Het is in uitzonderlijke gevallen zelfs mogelijk dat zowel de beledigende actor als de beledigde actor zich niet bewust is van een belediging. Zo riepen wetenschappers van het Oxford Centre for Animal Ethics mensen in 2011 op om hun huisdieren niet langer 'pets' te noemen omdat de term beledigend zou zijn voor de dieren; 'companion animals' zou beter zijn (Bingham 2011). Noch de eigenaren van huisdieren – of, zoals de wetenschappers hen liever noemen, 'dierverzorgers' – noch (zo mogen we aannemen³) de dieren waren zich ervan bewust dat er een belediging in het spel was. In dit geval zijn het 'derden' – een breder publiek – die dat vaststelden.

Natuurlijk worden mensen ook in hun bijzijn beledigd en zijn zij zich – al dan niet bedoeld – ook daadwerkelijk bewust van het feit dat zij beledigd worden. Bond en Venus (1991) geven aan dat er in dat geval drie mogelijke reacties zijn van de beledigde actor.

De eerste is negeren. Ons is het geval bekend van twee Nederlandse vrouwen die op vakantie in Sicilië door twee mannelijke kelners werden bediend die, terwijl ze in het Engels met hun gasten spraken, tegen elkaar in het Italiaans grove, seksueel getinte opmerkingen maakten over beide vrouwen. Hoewel een van beide vrouwen Italiaans verstond, besloot ze daar niks van te laten merken. Dat had natuurlijk ook anders kunnen aflopen.

De tweede mogelijkheid is verzet, 'tegenactie'. Net als in veel andere landen kan men in Nederland aangifte doen van belediging en een dader kan daar zelfs een gevangenisstraf voor krijgen.⁴ De beledigde actor kan ook terugslaan door op zijn beurt de beledigende actor te beledigen. In dat geval ontstaat er een scheldpartij die van verbaal geweld tot fysiek geweld kan escaleren. Vergelijk in dit verband ook een stereotiepe reactie van kinderen die door andere kinderen beledigd worden: 'Wat je zegt ben je zelf!' Behalve de actor zelf, kan ook een breder publiek het voor een beledigde actor opnemen. Een voorbeeld hiervan hebben we begin 2012 meegemaakt in de Nederlandse politiek. In een e-mail aan zijn fractiegenoten omschreef het Limburgse PVV-Statelid Cor Bosman een PvdA-collega van Turkse afkomst als 'een stuk uitgekotst halalvlees, gemaakt van Turks varken'. De e-mail lekte uit en dat kostte Bosman uiteindelijk zijn politieke carrière omdat

- 3 Hoewel het al dan niet bewust negeren van een huisdier mogelijk als onaangenaam zou kunnen worden ervaren door het dier.
- 4 Artikel 266, lid 1 van het Wetboek van Strafrecht luidt: 'Elke opzettelijke belediging die niet het karakter van smaad of smaadschrift draagt, hetzij in het openbaar mondeling of bij geschrift of afbeelding, hetzij iemand, in zijn tegenwoordigheid mondeling of door feitelijkheden, hetzij door een toegezonden of aangeboden geschrift of afbeelding, aangedaan, wordt, als eenvoudige belediging, gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste drie maanden of geldboete van de tweede categorie.'

zijn partijgenoten hem onder druk van de publieke opinie uit de fractie moesten zetten.

De derde mogelijkheid is dat de beledigde actor de belediging accepteert of er zelfs mee instemt. Vaak gaat het hier om de bestending van machtsverschillen in fysieke of morele zin in bijvoorbeeld arbeidssituaties, kerken, gevangenissen, de krijgsmacht en scholen. Een ondergeschikte die door een bovengeschiedte wordt beledigd heeft in een aantal gevallen misschien wel formeel de mogelijkheid om iets terug te doen, maar kan om allerlei redenen besluiten daarvan af te zien. Collins (2008: 186 e.v.) geeft het voorbeeld van gevangenissen, waar gedetineerden die door anderen overheerst, gepest of misbruikt worden zich niet tot bewakers wenden, omdat zij dan outcasts worden. Het in gezelschap van lotgenoten – andere slachtoffers of individuen met een lage status – stiekem beledigen van personen met veel macht is dan een van de weinige ‘weapons of the weak’ (Scott 1985) die nog overblijven.

Typen beledigingen

Beledigingen kunnen langs twee dimensies worden getypeerd: beledigingen die betrekking hebben op ‘ascription’ versus ‘achievement’ (Parsons 1951) en individuele versus groepsbeledigingen (vgl. Bond en Venus 1991).

‘Ascription’ heeft betrekking op individuele of collectieve kenmerken die min of meer onveranderbaar zijn door het individu of de groep waarop ze betrekking hebben – of beter: waaraan ze worden toegeschreven. Beledigingen met betrekking tot dit soort kenmerken lijken voor altijd ‘geldig’ en kunnen het karakter krijgen van een stigma dat een ‘normale’ identiteit schaadt (Goffman 1963). Op het individu gerichte beledigingen gaan bij ‘ascription’ vaak over fysieke kenmerken (‘If you didn’t have feet, you wouldn’t wear shoes. So why wear a bra?’, Dorfman 2010: 144) en intelligentie (‘You need twice the brains to qualify as a half-wit’, Mamatas 2011: 13). Beledigingen die betrekking hebben op iemands familie, nationaliteit, ras of etniciteit zijn voorbeelden van beledigingen op basis van toegeschreven kenmerken op collectief niveau. De suggestie aan het adres van een man dat zijn moeder er een losse seksuele moraal op na zou houden is erg kwetsend; vgl. ‘Your mama’s such a slut, your father is a multiple-choice question’ (Mamatas 2011: 44). Dat de moeder van een man een prostituee zou zijn is een in veel talen voorkomende belediging: vgl. *son of a bitch* in het Engels, *fijs de pute* (Frans), *hijo de puta* (Spaans), *figlio di puttana* (Italiaans).

De recente discussie in de Nederlandse media richtte zich vooral op etniciteit. Een extreem voorbeeld op dat gebied zijn beledigingen waarbij een etnische groep wordt vergeleken met, of gelijkgesteld aan dieren. In de zomer van 2006 beledigde de Amerikaanse politicus George Allen een jonge man in zijn publiek. Het betrof iemand met een Indiase achtergrond die Allen volgde in opdracht van Jim Webb, Allens tegenstrever voor een zetel in de senaat. Allen noemde de jongen een ‘macaca’, een woord dat werd gebuikt door Franse koloniale voor Afrikaan en dat oorspronkelijk ‘aap’ betekent. Net als in het geval van Cor Bosman

keerde de publieke opinie zich tegen Allen en liep zijn politieke carrière serieuze averij op.

Beledigingen die betrekking hebben op 'achievement' kunnen ook zowel individueel als collectief van aard zijn. Beledigingen over iemands individuele prestaties zijn vooral grievend omdat ze specifieke, soms intieme kennis van een individu veronderstellen. 'Lovers are masters of your heart, and so masters of humiliation', merkt Neu (2008: vii) op in het dankwoord bij zijn boek over de filosofie van de belediging. En inderdaad: hoe meer intieme kennis we hebben over een persoon, hoe meer aanknopingspunten er zijn voor het maken van beledigingen. Die kennis kan betrekking hebben op prestaties op uiteenlopende terreinen, zoals beroep en carrière, ouderschap en fysieke weerbaarheid. In de Amerikaanse tv-show *Comedy Central's Roast of...*, waarin beledigen een vorm van vermaak is (we komen daar nog op terug), zijn er veel voorbeelden van beledigingen die betrekking hebben op (een gebrek aan) prestaties, zoals in het geval van onroerendgoedgigant Donald Trump:

'You've put up more worthless hotels than an autistic kid playing Monopoly.'
(Comédienne Lisa Lampanelli, Stableford 2011)

Het verschil tussen individuele beledigingen met betrekking tot toegeschreven of verworven kenmerken komt duidelijk tot uiting in een beroemde – maar apocriefe – aanvaring tussen Winston Churchill en Elizabeth ('Bessie') Braddock, een parlementslid voor Labour in de periode 1945-1969:

'Braddock: Winston, you are drunk, and what's more you are disgustingly drunk.

Churchill: Bessie, my dear, you are ugly, and what's more, you are disgustingly ugly. But tomorrow I shall be sober and you will still be disgustingly ugly.'
(Langworth 2011)

Bond en Venus (1991) hebben experimenteel onderzoek gedaan naar beledigingen met betrekking tot prestaties van een collectief. Ze concluderen dat mensen heftiger reageren op een belediging die hun hele groep raakt, dan op beledigingen die alleen hun eigen individuele prestaties betreffen. Het experiment bestond eruit dat studenten in korte tijd individueel een probleem moesten oplossen, maar daar niet in slaagden – hetgeen de opzet was. Vervolgens zei de instructeur van de test tegen sommige studenten dat ze dom waren, bij andere voegde hij daaraan toe: 'net als alle andere mensen van je afdeling'.⁵ De reactie was het heftigst bij de studenten van wie de hele groep beledigd werd. De verklaring daarvoor zou zijn dat het slachtoffer van een groepsbelediging het gevoel heeft dat hij loyaliteit moet laten blijken met zijn groep en die dient te beschermen tegen aanval-

5 De exacte tekst was in het geval van de individuele belediging: 'You are stupid! How come you can't finish such a simple task within the 2 minute time limit?' In het geval van de collectieve belediging werd daaraan toegevoegd: 'I suspect that all members of your department are stupid too!' (Bond en Venus 1991: 87).

len. Het is echter de vraag of deze resultaten een algemene geldigheid hebben. Het experiment vond plaats aan een Chinese universiteit; wellicht reageren studenten die deel uitmaken van een meer individualistische cultuur juist sterker op individuele beledigingen (Bond en Venus 1991: 92).

Verschillende sociale contexten van beledigen

In het voorgaande hebben we aangegeven wat beledigingen zijn, wat de structurele kenmerken zijn van een situatie waarin beledigd wordt en hebben we naar typen van beledigingen gekeken. Op grond daarvan kunnen we nu de functie en betekenis van beledigen nader analyseren in drie verschillende soorten situaties. Het gaat achtereenvolgens om beledigingen binnen groepen, beledigingen tussen groepen en beledigen als vorm van kunst.

Beledigen binnen groepen

De eerste situatie is die waarin leden van een groep zich moeten conformeren aan de normen, standaarden en hiërarchie van die groep. Het gaat hierbij om het socialiseren van nieuwkomers, het sanctioneren van afwijkingen van de groepsnorm en het verbeteren van prestaties.

Beledigingen hebben vaak het karakter van *rites-de-passage*, zoals het installeren van leden in een criminele bende, het ontgroenen van studenten in een corps of nieuwe werknemers in een arbeidsorganisatie en het drillen van soldaten. Collins (2008: 170-171) geeft het voorbeeld van nieuwkomers in gevangenis die 'verbaal misbruikt' – beledigd – worden. Op het moment dat zij daarop reageren door in woord en gebaar aan te geven dat ze het niet langer pikken, is er vaak een keerpunt bereikt en krijgen ze respect van hun voormalige agressors en worden verder met rust gelaten. Object zijn van beledigen is hier een tijdelijke zaak en degenen die in eerder stadium beledigd werden, zijn later degenen die beledigen.

Beledigingen kunnen ook ingezet worden om actoren tot betere individuele prestaties aan te zetten. We komen deze situatie vaak tegen in de sport. Een treffend voorbeeld is dat van Alvaro Pino, de leider van een wielerploeg in de Spaanse *Vuelta*. Gevraagd waarom hij publiekelijk gezegd had dat Ezequiel Mosquera, een van zijn coureurs, onvoldoende had gepresteerd in een zware etappe, zei hij:

'I want Ezequiel to be calling me an asshole, because you have to provoke him. If you provoke in private, he doesn't react, which is why I did it in public. I want him to be telling me: "There's no director who is more of an asshole than you are!" That's what I'm looking for. I'm doing it for his own and the team's good.' (Cossins 2010)

Een noodzakelijke voorwaarde hierbij is wel dat degene die de belediging maakt gezegd heeft bij degene die beledigd wordt, zoals een coach. Toen de Nederlandse tennisser Richard Krajicek in 1992 zei dat 80 procent van de vrouwelijke prof-tennissers 'fat, lazy pigs' waren (na kritiek nuanceerde hij dat subtiel tot 75 procent) (Bonk 1992), voelden tennissters zich niet aangespoord om af te vallen.

Verder kunnen motiverend bedoelde beledigingen ook een averechts effect hebben, wanneer de beledigde actor zich niet uitgedaagd voelt, maar gaat twijfelen aan eigen kunnen. Zo zeiden enkele voormalig topturnsters dat ze psychische problemen hebben overgehouden aan de tijd dat hun trainers hen onder andere 'dikke koe' noemden (*NUsport/Helden* 2011).

Afwijken van de groepsnorm leidt in een aantal gevallen ook tot beledigingen. Soms hebben die beledigingen het karakter van een zelfbelediging. We zien dat bijvoorbeeld in christelijke religieuze rituelen waarin gelovigen zichzelf 'zondaar' noemen of 'onwaardig' voor het ontvangen van de glorie van God. De beruchte publieke uitingen van 'zelfkritiek' tijdens de Culturele Revolutie in het China van Mao zijn ook een voorbeeld van zelfbelediging. In het laatste geval, maar overigens ook in religieuze vormen van zelfbelediging, kunnen er vraagtekens worden gezet bij het vrijwillige karakter ervan.

Beledigingen zijn ook instrumenten waarmee situaties van rivaliteit binnen een groep beslecht worden. Door een rivaal te beledigen toont een actor dat hij geen angst heeft voor die rivaal. Het maken van een belediging heeft in dat geval het karakter van een uitdaging. De inzet is hier het al dan niet lijden van gezichtsverlies. Een sprekend voorbeeld is te zien in de gangsterfilm *Goodfellas* waarin Spider, een bendelid met weinig aanzien, getergd en beledigd door de veel machtiger Tommy DeVito, zijn zelfbeheersing verliest en uitroept: 'Why don't you go fuck yourself, Tommy?' Een omstander reageert: 'Whoa! Can't believe what I just heard (...) Attaboy! I got respect for this kid. He's got a lot of fucking balls. Good for you! Don't take no shit of nobody.' Om vervolgens aan DeVito te vragen: 'Are you gonna let this fucking punk get away with that?' Waarop DeVito zonder aarzeling zijn pistool op Spider leegschiet.

Het beledigen binnen een groep kan ook een uitdrukking en versterking zijn van de hechtheid en intimiteit van onderlinge relaties. Het gaat dan om het vriendschappelijk en speels uiten van beledigingen. We zien dit fenomeen vaak terug binnen primaire relaties. Het vriendschappelijk uiten van beledigingen heeft een overeenkomst met het debiteren van intimiteiten aan een geliefde. Ook in dat geval geldt dat men een relatie bekrachtigt of versterkt door iets te zeggen of te doen wat men zich ten opzichte van anderen niet kan veroorloven.⁶ In zijn analyse van onbeleefdheid wijst Culpeper (2011: 207) op 'mock impoliteness': gespeelde onbeleefdheid als grap. Dat verschijnsel komen we ook tegen bij beledigingen. De gespeelde belediging is dan een uiting van het solide karakter van een relatie, die niet geschaad kan worden door wat in andere situaties als beledigend gedrag zou worden opgevat. Zo'n belediging wordt niet als gewelddadig ervaren, maar versterkt juist de intimiteit. Een illustratie van dit paradoxale fenomeen: op de campus van de Erasmus Universiteit waren we getuige van een toevallige ontmoeting van twee bevriende studenten. De een trok de aandacht van de ander door middel van een luid uitgeroepen 'Hé eikel!'. Deze 'groet' werd beantwoord

6 Zoals we dat al eerder zagen bij beledigingen, kan het gênant zijn als buitenstaanders daar onbedoeld mee geconfronteerd worden. Dat overkwam de Engelse kroonprins Charles toen telefoongesprekken uitlekten waarin hij tegen zijn toenmalige vriendin – inmiddels echtgenote – Camilla Parker Bowles zei: 'I wish I was your tampon, Camilla'.

met een ferm opgestoken middelvinger. Daarna vervolgden beiden lachend hun weg.

Beledigen tussen groepen

Beledigingen kunnen ook worden ingezet voor het aangeven en (her)bevestigen van sociale grenzen tussen groepen die concurreren in termen van aanzien, legitiematies, waarheids- en territoriumaanspraken. Het beledigen van een actor heeft hier de betekenis van het beledigen van de gehele groep waarvan die actor deel uitmaakt. Voorbeelden zijn debatterende politici of leden van rivaliserende beneden die elkaar in een stadsbuurt tegenkomen en spreekkoren van voetbalaanhangers van verschillende clubs. Een bijzonder geval van deze functie van beledigen is dat waarbij de leider of een ander prominent lid van een groep beledigd wordt. We hebben eerder al gewezen op blasfemie. Het beledigen van een groep gelovigen door het beledigen van hun god of een belangrijk profeet kan zeer emotionele en zelfs gewelddadige reacties tot gevolg hebben. Treffende voorbeelden zijn de cartoons van Mohammed met op zijn hoofd een tulband in de vorm van een bom, die in 2005 in de westerse pers verschenen en in islamitische landen tot heftige demonstraties leidden.

In het algemeen geldt dat hoe 'gulziger' een institutie (Coser 1974), des te pijnlijker een belediging van haar leiders zal zijn voor hun aanhangers. Behalve aan goden en hun vertegenwoordigers op aarde, kunnen we hier denken aan staatschefs, regeringsleiders, en leiders van politieke partijen en bewegingen. Zij kunnen op uiteenlopende manieren worden beledigd: door hen bijnamen te geven of uit te schelden, maar ook door hun symbolen (bijvoorbeeld vlaggen, boeken, afbeeldingen) te vernietigen of te ontheiligen.

In sommige gevallen kan het beledigen van leden van andere groepen een bijzonder soort dialectiek tot gevolg hebben, waarbij beledigingen geuit door vijandige groepen door de beledigde groep worden overgenomen en met trots worden gebruikt als vorm van zelfreferentie. In het Nederlands bestaat een apart woord voor dit fenomeen: een 'geuzennaam'. In dat geval heeft de belediging een averechts effect: de beledigde groep wordt er sterker van. Van dit verschijnsel zijn vele manifestaties te noemen. We zien het bij de supporters van de Amsterdamse voetbalclub Ajax, die door de aanhang van concurrerende clubs met het als beledigend bedoelde 'Joden' werden aangeduid en vervolgens met Israëliëse vlaggen en een luid gescandeerd 'Joden!' hun club zijn gaan aanmoedigen. Dit fenomeen leidt regelmatig tot discussies wegens de reminiscenties aan de Holocaust. Hoewel de Holocaust soms ook door Ajax-vijandige supporters wordt ingezet als belediging, bijvoorbeeld door met 'sisgeluiden' te refereren aan de gaskamers in de concentratiekampen van de nazi's, heeft dit verschijnsel, hoe pijnlijk ook, met antisemitisme weinig tot niets van doen.

Een ander bekend voorbeeld van het overnemen van een belediging door de beledigde groep zelf vindt zijn oorsprong in de Verenigde Staten. De term *nigger* is een van de vele voorbeelden van wat *ethnic slurs* worden genoemd: woorden of uitdrukkingen die op een kleinerende manier verwijzen naar mensen van andere etnische of raciale afkomst. Het interessante van het woord *nigger* – uitgesproken als *nigga* – is dat het weliswaar een geuzennaam is geworden en daardoor de cohe-

sie versterkt van de mensen die zichzelf ermee aanduiden, maar tegelijk ook nog steeds als grove belediging wordt ervaren als het gebruikt wordt door buitenstaanders – blanken – als zij naar Afro-Amerikanen verwijzen (vgl. Conley 2010: 22). Eind 2011 was dit onderwerp ook in Nederland het gesprek van de dag onder jongeren, naar aanleiding van een artikel in het Nederlandse tijdschrift *Jackie*, waarin de Amerikaanse zangeres Rihanna een *niggabitch* werd genoemd ('Rihanna, *the good girl gone bad*, is de ultieme *niggabitch* en etaleert dat graag', stond er). Nadat er al door Nederlandse twitteraars op was gereageerd, liet ook Rihanna van zich horen. Ze reageerde:

'I hope u can read english, because your magazine is a poor representation of the evolution of human rights! I find you disrespectful, and rather desperate!! You ran out of legit, civilized information to print! There are 1000's of Dutch girls who would love to be recognized for their contributions to your country, you could have given them an article. Instead, u paid to print one degrading an entire race! That's your contribution to this world! To encourage segregation, to mislead the future leaders to act in the past! You put two words together, with the intent of abasement, that made no sense... "NIGGA BITCH"?!. ...Well with all respect, on behalf of my race, here are my two words for you... FUCK YOU!!!' (North 2011)

Het gebruiken van het woord *nigger* binnen de gemeenschap van Afro-Amerikanen is een uitdrukking van sociale cohesie, terwijl als blanken dat doen het een discriminerende werking heeft en een teken van sociale exclusie is. In termen van de Amerikaanse socioloog Putnam (2000): gebruik van het woord *nigger* leidt tot 'bonding', maar niet tot 'bridging'. De fout die de hoofdredacteur van *Jackie* maakte was dat zij zich niet van dit onderscheid bewust was.

Beledigen als kunstvorm

De derde situatie waarin beledigingen worden geuit vormde de aanleiding voor dit essay: de belediging als kunst en vermaak. Het beledigen van leden van de eigen groep of van andere groepen heeft hier niet de bedoeling om te kwetsen, maar is een vorm van creativiteit, originaliteit en gevatheid. We hebben in de discussie over foute grappen gezien dat verschil van opvatting over wat vermaak is, tot verschillende appreciaties kan leiden van beledigingen.

Het probleem met grappen is natuurlijk dat ze ook gebruikt kunnen worden als excuus voor, of uitvlucht bij ongepast gedrag: 'ik maakte maar een grapje'. Er is hier een relatie te leggen met de gespeelde belediging die we eerder bespraken in het geval van intieme relaties: naarmate het onwaarschijnlijker is dat het debiteren van een belediging daadwerkelijk zo bedoeld is, wordt het komisch effect groter. Daarom kan een lid van een minderheidsgroep eerder een belediging maken over zijn eigen groep dan een buitenstaander.

Volgens cabaretier Youp van 't Hek (2013) zijn er geen goede of foute grappen maar alleen leuke en niet-leuke. Dat is een artistiek en geen ethisch principe voor de beoordeling van humor en roept het probleem op wanneer iets al dan niet als humor kan worden gezien, los van de vraag of die leuk is of niet. Waar beledigen

het karakter van een geënceneerd duel of 'character contest' (Goffman 1967: 239 e.v.) heeft, is het duidelijk dat we met (pogingen tot) humor van doen hebben. Degene die beledigt en degene die beledigd wordt treden tegen elkaar in het krijt en het publiek beslist wie het spel – want dat is het – het best speelt. Een voorbeeld daarvan is 'doing the dozens', een populair tijdverdrijf onder Afro-Amerikanen waarbij twee jonge mannen hun opponent proberen te verslaan door hen zo erg mogelijk te beledigen voor een publiek dat door middel van aanmoedigingen en applaus zijn waardering uit. Het beledigen is hier aan regels onderworpen, waardoor het een 'fair game' (Collins 2008: 199) is en wordt voorkomen dat het beledigen uit de hand loopt. Een voorbeeld van 'doing the dozens' geeft Onwuchenkwa Jemie (geciteerd in Conley 2010: 87):

A: Yo'mama so ugly she hurts my feelings.

B: Yo'mama looks like her face caught fire, and someone tried to put it out with a brick.

A: Yo'mama looks like she was beat with a ugly stick.

B: Yo'mama sent her picture to the lonely hearts club and they sent it back and said "We ain't THAT lonely!"

Een ander en wat meer gecompliceerd voorbeeld van beledigen als kunstvorm, is de al eerder genoemde Amerikaanse tv-show *Comedy Central's Roast of...* In dit programma wordt een bekende Amerikaan een uur lang beledigd door een aantal komieken, die ook elkaar beledigen. Net als in 'doing the dozens' gaat het erom de meest erge, originele en grappige belediging te maken. Een voorbeeld:

'Joan is not an Orthodox Jew, but men still fuck her through a sheet so they don't have to look at that face.' (Comédienne Kathy Griffin over de inmiddels overleden actrice en media *personality* Joan Rivers, Bromley 2009)

Maar het toneel is geen vrijplaats voor ongestraft beledigen, zeker niet wanneer er geen sprake is van een 'character contest' waarbij de beledigde partij kan reageren. Waar de Franse komiek Dieudonné M'bala M'bala in een eerdere fase van zijn carrière samen met Élie Semoun, een Frans-Marokkaanse jood, grove grappen kon maken over hun beider etnisch-religieuze afkomst – een geënceneerd duel – is Dieudonné beschuldigd van, en aangeklaagd wegens antisemitisme naar aanleiding van grappen in zijn latere 'one-man shows'. Gebrek aan een tegenspeler kan van humor een racistische uiting maken. In het geval van Dieudonné is dit effect nog versterkt door zijn politieke ommezwaai van de linkse naar de uiterst rechtse flank van het Franse politieke spectrum waar regelmatig sprake is van antisemitische uitingen.

Conclusie en discussie

Beledigingen, zoals die recentelijk in het nieuws waren, kunnen nogal pijnlijk zijn. In het voorgaande hebben we laten zien dat beledigingen behalve een negatieve

functie echter ook een positieve werking kunnen hebben. Met het onderscheid positief-negatief doelen we hier niet op het ethische aspect van beledigen, maar op het op het sociologische karakter ervan. Net als conflicten kunnen beledigen de identiteit van groepen uitdrukken, afbakenen en versterken, en leiden zij lang niet in alle gevallen tot het wegvallen van sociale interactie (vgl. Conley 2010: 98), maar kunnen het juist vehikels zijn waarmee die gestalte krijgt (vgl. Coser 1964: 38). In dat laatste geval zou dan, zoals Mary Douglas (1987) dat heeft gedaan met betrekking tot de consumptie van alcohol, gesproken kunnen worden van 'constructief' beledigen. In het recente debat over beledigen komt dit punt niet of nauwelijks aan de orde.

Als gevolg van de emancipatie van verschillende groepen in de samenleving – we hebben zelfs gezien dat die zich tot dieren uitstrekt – en de toegenomen gelijkheid die daar het gevolg van is, is de gevoeligheid voor beledigen in het algemeen toegenomen. Zoals dat ook wel met andere maatschappelijke verschijnselen het geval is, leidt die toegenomen gevoeligheid ertoe dat het opzettelijk uiten van beledigen steeds meer achter coulissen wordt geplaatst. Beledigen vindt dan zoveel mogelijk in 'privésituaties' plaats, dat wil zeggen binnen de verschillende *in-groups* waartoe men behoort, waarmee de cohesie van die groepen uitgedrukt en versterkt wordt. De actor – individu of groep – die wordt beledigd wordt hierdoor geen schade toegebracht als die tenminste niet onbedoeld kennis krijgt van de belediging aan zijn adres.

Gezien vanuit het perspectief van de civilisatietheorie van Norbert Elias zou deze vorm van 'beschaving' leiden tot een afname van publiekelijk beledigen. Daar staat tegenover dat er minstens twee ontwikkelingen zijn die waarschijnlijk een toename van het aantal geuite, of als zodanig ervaren, beledigen tot gevolg hebben. De ene is de groeiende diversiteit in moderne samenlevingen die tot culturele misverstanden kan leiden. Als gevolg van de emancipatie van minderheidsgroepen zullen beledigen die betrekking hebben op nationale, etnische of religieuze achtergronden steeds minder worden geaccepteerd, want ervaren als discriminatie. Het is dan ook niet toevallig dat de discussie over beledigende grappen veelal over minderheden gaat. Een actueel voorbeeld van etnisch getinte of ervaren beledigen in Nederland is de heftige discussie die woedt over Zwarte Piet. Het mogelijk kwetsende effect van houding en taalgebruik van de zwarte knecht van Sinterklaas voor vooral Surinaamse Nederlanders is al sinds de jaren zestig van de vorige eeuw onder de aandacht gebracht, maar wordt pas zeer recent serieus genomen zoals blijkt uit de aanpassingen die momenteel met betrekking tot deze figuur worden voorgesteld en uitgevoerd. De tweede ontwikkeling heeft te maken met de nieuwe sociale media en hun steeds verder uitdijende geografische en sociale reikwijdte. Die maken het mogelijk achter de coulissen van de daar geboden anonimiteit publiekelijk te beledigen.

Op grond van deze ontwikkelingen is het niet gewaagd om te voorspellen dat het debat over wat al dan niet beledigend is en wat al dan niet gezegd kan worden in de publieke sfeer nog vaak en heftig zal oplaaien in de nabije toekomst. Dat zal voor een belangrijk deel op het conto kunnen worden geschreven van emancipatoire ontwikkelingen waardoor beledigen als pijnlijker worden ervaren en

degenen die zich beledigd voelen vaker verhaal zullen halen. Zij zullen daarbij in elk geval formeel op steeds meer begrip kunnen rekenen.

Literatuur

- Bingham, J. (2011) Calling animals 'pets' is insulting, academics claim. *The Telegraph*, 28 april (<http://www.telegraph.co.uk/news/newstopics/howaboutthat/8479391/Calling-animals-pets-is-insulting-academics-claim.html>).
- Bond, M.H. en C.K. Venus (1991) Resistance to group or personal insults in an ingroup or outgroup context. *International Journal of Psychology*, 26(1): 83-94.
- Bonk, T. (1992) 'Fat, lazy pigs': Richard Krajicek's assessment of women in tennis has taught him to keep his mouth semi-closed. *Los Angeles Times*, 2 augustus 1992 (http://articles.latimes.com/1992-08-02/sports/sp-5815_1_richard-krajicek).
- Bromley, P. (2009) Top 20 jokes at the Comedy Central Roast of Joan Rivers. *Comedians.about.com* (<http://comedians.about.com/od/comediansontv/a/riversroasttop20jokes.htm>).
- Collins, R. (2008) *Violence: A micro-sociological theory*. Princeton: Princeton University Press.
- Conley, T. (2010) *Toward a rhetoric of insult*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Coser, L. (1964 [1965]) *The function of social conflict: An examination of the concept of social conflict and its use in empirical sociological research*. New York: The Free Press.
- Coser, L. (1974) *Greedy institutions: Patterns of undivided commitment*. New York: The Free Press.
- Cossins, P. (2010) Pino using insults to motivate Mosquera. *Cycling News: The World Center of Cycling*, 17 september (<http://www.cyclingnews.com/news/pino-using-insults-to-motivate-mosquera>).
- Culpeper, J. (2011) *Impoliteness: Using language to cause offence*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dawkins, R. (2006) *The God delusion*. London: Random House.
- Dorfman, L. (2010) *The Snark handbook insult edition: Comebacks, taunts, and effronteries*. Melbourne: Hardie Grant Books.
- Douglas, M. (1987) *Constructive drinking: Perspectives on drink from anthropology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gabriel, Y. (1998) An introduction to the social psychology of insults in organizations. *Human Relations*, 51(11): 1329-1354.
- Goffman, E. (1963) *Stigma: Notes on the management of spoiled identity*. New York: Simon & Schuster.
- Goffman, E. (1967) *Behavior in public places: Notes on the social organizations of gatherings*. New York: Free Press.
- Hek, Y. van 't (2013) Gordon sanitaire. *NRC Handelsblad*, 30 november.
- Langworth, R.M. (2011) Drunk and ugly: The rumor mill. *Finest Hour: The Journal of Winston Churchill*, 31 (<http://www.winstonchurchill.org/support/the-churchill-centre/publications/chartwell-bulletin/2011/31-jan>).
- Mamatas, N. (red.) (2011) *Insults every man should know*. Philadelphia: Quirk Books.
- McCosh, S. (1996) Aggression in children's jokes. In: R. Aman (red.) *Opus maledictorum: A book of bad words: Insults, curses, slurs, blasphemies, and other maledicta around the world*. New York: Marlowe & Company.
- Neu, J. (2008) *Sticks and bones: The philosophy of insults*. New York: Oxford University Press.

- North, A. (2011) Rihanna does not appreciate being called a 'niggabitch'. *Jezebel*, 20 december (<http://jezebel.com/5869751/rihanna-does-not-appreciate-being-called-a-niggabitch>).
- NUsport/Helden* (2011) Harmes: Schelden, kleineren en pesten hoorden erbij. 1 september (<http://mobiel.nu.nl/turnen/2604909/harmes-schelden-kleineren-en-pest-en-erbij.html>).
- Parsons, T. (1951) *The social system*. New York: The Free Press.
- Putnam, R. (2000) *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.
- Scott, J. (1985) *Weapons of the weak: Everyday forms of peasant resistance*. New Haven: Yale University Press.
- Stableford, D. (2011) The dirtiest jokes from Donald Trump's Comedy Central Roast. *The Wrap: Covering Hollywood*, 10 maart (<http://www.thewrap.com/tv/column-post/read-all-dirty-jokes-donald-trump-comedy-central-roast-25410/>).
- Stengel, R. (2000) *You're too kind: A brief history of flattery*. New York: Simon & Schuster.